

YAZAR HAKKINDA

Robert B. Reich, California Üniversitesi, Berkeley’de kamu politikası profesörü ve Blum Center for Developing Economies’te üst kurul üyesidir. Üç kez ülke yönetiminde görev almış, bunların sonuncusunda Bill Clinton yönetiminin Çalışma Bakanı olarak hizmet etmiştir. Yirmi iki dile çevrilmiş olan *The Work of Nations* ve çok satan eserler arasında yer alan *Supercapitalism* ile *Aftershock*, yazdığı diğer on beş eser arasında yer almaktadır. Kendisi ayrıca 2013 tarihli ödüllü belgesel film *Inequality for All*’un ortak yapımcısı, Common Cause’nin başkanı ve Amerikan Sanat ve Bilimler Akademisi üyesidir.

AZINLIK İÇİN DEĞİL, ÇOĞUNLUK İÇİN

Kapitalizmi Kurtarmak

AZINLIK İÇİN DEĞİL, ÇOĞUNLUK İÇİN

Kapitalizmi Kurtarmak

Robert B. Reich

Çevirmen:
Abdullah Cemal Balcı

AZINLIK İÇİN DEĞİL, ÇOĞUNLUK İÇİN

Kapitalizmi Kurtarmak

Robert B. Reich

Genel Yayın Numarası: 315

ISBN: 978-605-2294-39-0

1. Basım, Eylül 2020

Saving Capitalism: For the Many, Not the Few

Copyright © 2015 by Robert B. Reich

EFLATUN Basım Dağıtım Yayıncılık Danışmanlık Yatırım ve Tic. Ltd. Şti.©2020
Efil©2020

Bu kitabın tüm hakları saklıdır.
Herhangi bir şekil ya da yöntemle çoğaltılamaz.
Sertifika Nu.: 45550

Çeviri: Abdullah Cemal Balcı

Editör: Serenay Dıraz

Grafik Tasarım: Burak Aras

Baskı ve Cilt: Ayrıntı Basım Yayın ve Matbaacılık Hizmetleri San.Tic.Ltd.Şti.
İvedik Organize Sanayi Bölgesi 28. Cad. 2284 Sok. No: 105/A
Ostim/Yenimahalle/ANKARA
Tel: 0312 394 55 90 • E-mail: info@ayrintibasimevi.com.tr
Sertifika Nu.: 13987

 EFİL YAYINEVİ

EFLATUN Basım Dağıtım Yayıncılık Danışmanlık Yatırım ve Tic. Ltd. Şti.
Bağcılar Mahallesi Şemsettin Günaltay Caddesi 283. Sokak
Ata Apartmanı No: 9/7 06670 Çankaya/Ankara Türkiye

Tel : (+90) 312 442 52 10

GSM : (+90) 530 108 99 76

Faks : (+90) 312 442 52 12

www.efilyayinevi.com • instagram.com/efilyayinevi • twitter.com/efilyayinevi

John Kenneth Galbraith'in aziz hatırasına...

Özel mülkiyet saldırganlığının iki biçimi vardır; ilki, yoksulun zengini soyması, ani ve şiddetli; ikincisi zenginin yoksulu soyması, yavaş ve yasal.

—JOHN TAYLOR, *An Inquiry into the Principles and Policy of the Government of the United States* (1814)
(Birleşik Devletlerde Yönetim Politikası ve İlkeleri, ÇN)

İçindekiler

GİRİŞ 13

BÖLÜM I SERBEST PİYASA

- 1 Egemen Görüş 23
- 2 Kapitalizmin Beş Temel Yapı Taşı 29
- 3 Özgürlük ve Güç 33
- 4 Yeni Mülkiyet 38
- 5 Yeni Tekeller 53
- 6 Yeni Sözleşmeler 75
- 7 Yeni İflas Hukuku 87
- 8 Yaptırım Mekanizmaları 96
- 9 Özet: Bir Bütün Olarak Piyasa Mekanizması 113

BÖLÜM II ÇALIŞMA VE DEĞER

- 10 Meritokrasi Masalı 121
- 11 CEO Ücretlerinin Gizli Mekanizması 129
- 12 Wall Street'te Ücret Dalavereleri 142
- 13 Orta Sınıfın Azalan Pazarlık Gücü 150
- 14 Çalışan Yoksullar Zümresinin Doğuşu 171
- 15 Çalışmayan Zenginler Zümresinin Doğuşu 182

BÖLÜM III DENGELEYİCİ GÜÇ

- 16 Kısa Tekrar 193
- 17 Kapitalizmi Tehdit Eden Olgu 199
- 18 Dengeleyici Gücün Gerilemesi 210
- 19 Dengeleyici Gücün Yeniden Kurulması 227
- 20 Yukarı Doğru Gelir Ön Bölüşümün Sona Erdirilmesi 238
- 21 Korporasyonun Yeniden İcadı 242
- 22 Robotlar Devraldığıında 249
- 23 Vatandaşın Mirası 258
- 24 Yeni Kurallar 266

TEŞEKKÜR 268

NOTLAR 270

DİZİN 331

Giriş

Bekâr bir öğretmen ya da bir fırıncının, satıcı veya bir oto tamircisinin kazandığı gelire bir ev, iki araba satın alıp, bir aile geçindirebildiği bir dönem hatırlıyor musunuz? Ben hatırlıyorum. 1950'li yıllarda babam Ed Reich, yakınlardaki bir kasabanın ana caddesi üzerindeki mağazasında, fabrika işçilerinin eşlerine kadın giysileri satardı. Hepimizi rahat rahat geçindirecek kadar kazanırdı. Zengin değildik ama hiçbir zaman yoksulluk da çekmedik ve yaşam standardımız 50'li ve 60'lı yıllar boyunca düzenli bir biçimde yükseldi.

Eskiden norm buydu. II. Dünya Savaşı'nı izleyen otuz yıl boyunca, Amerika dünyanın görmüş olduğu en büyük orta sınıfı yaratmıştı. Bu yıllar içinde Amerikan ekonomisi iki kat büyürken, tipik bir Amerikalı işçi de kazancını ikiye katladı. Son otuz yıl içindeyse, tersine, ekonomi yine iki kat büyüdü ama tipik bir Amerikalının kazancı olduğu yerde kaldı.

O zamanlar büyük şirketlerin CEO'ları¹ tipik bir işçiye ödedikleri paranın ortalama olarak yirmi katına yakın kazanırdı. Bugün iki yüz katından çok daha fazla kazanıyorlar. O yıllarda Amerikalıların en zengin yüzde 1'i² toplam gelirin yüzde 9 ya da 10'unu evine götürürdü; bugün en tepedeki yüzde 1, toplam gelirin yüzde 20'sinden fazlasını götürüyor.

O zamanlar ekonomi umut verirdi. Sıkı çalışan kazanırdı, yu-

karılara yükselmenin aracı eğitimdi, en çok katkıda bulunan en büyük ödülleri toplardı, ekonomik büyüme daha fazla ve daha iyi işler yaratırdı, çoğu insanın yaşam standardı çalışma hayatı içinde yükselirdi, çocuklarımız bizden daha iyi hayatlar yaşardı ve oyunun kuralları esas olarak adildi.

Bugün bunların hiçbiri kulağa inandırıcı gelmiyor. Ekonomik sisteme olan güven ciddi³ biçimde düştü. Apaçık keyfiliği⁴ ve adaletsizliği nedeniyle halkın ekonominin temel ilkelerine olan inancı büyük ölçüde sarsılmış durumda. Kuşkucu bir alaycılık hakim. Ekonomik ve politik sistem, çoğu kişiye⁵ tepedekilerin lehine karılmış hileli kartlar gibi görünüyor.

Kapitalizmi tehdit eden artık komünizm ya da faşizm değil⁶, modern toplumların büyüme ve istikrar için gerek duyduğu bu güvenin giderek artan ölçülerde kaybolması. İnsanların çoğu kendilerinin ve çocuklarının eşit başarı şansına sahip olduğuna inanmaz hale gelirse, toplumların gönüllü işbirliği için bel bağladıkları o sessiz toplumsal sözleşme çözülmeye başlar. Yerini küçük ya da büyük çaplı yıkıma- ufak hırsızlıklara, hileye, sahtekârlığa, rüşvete, yolsuzluğa bırakır. Ekonomik kaynaklar üretim yerine yavaş yavaş korunma önlemlerine kayar.

Bütün bunları değiştirecek, birkaç kişi yerine çoğunluğun yararına bir ekonomiyi yeniden yaratacak gücümüz var. Karl Marx'ın iddiasının tersine, kapitalizm büyüyen bir ekonomik güvensizliğe ve yaygın eşitsizliğe karşı konulmaz biçimde yol açan bir sistem değildir. Kapitalizmin temel kuralları taşlara kazınmamıştır. Bu kuralları insanlar yazar ve uygular. Ama neyin değişmesinin şart olduğuna karar vermek ve bunu başarmak için, önce olup bitenleri ve nedenlerini anlamak zorundayız.

Çeyrek yüzyıldır yazdığım kitaplar ve verdiğim derslerle Amerika Birleşik Devletleri gibi ileri ülkelerde neden çalışan sıradan insanların mesafe kat edemediklerini ve sürekli olarak ekonomik baskı altında yaşadıklarını açıklamaya çalışıyorum: Basitçe özetlemek gerekirse, küreselleşme ve teknolojik değişim çoğumuzun

rekabet gücünü azaltmıştır. Yapmaya alıştığımız işler artık yurt dışındaki daha düşük ücretli işçiler ya da bilgisayarla çalışan makineler tarafından daha ucuza yapılabilir.

Benim önerdiğim çözüm –ve bu konuda yalnız olduğum pek söylenemez- zenginler üzerindeki vergiyi artıran, böylece elde edilen geliri mükemmel okullara ve insanların durumunu düzeltmek için gerekli diğer araçlara yatıran ve muhtaçlara bölüştüren müdahaleci bir devlet yönetimi olmuştur. Bu öneriler, ekonominin herkes için daha işlevsel olması açısından devletin küçülmesi, vergilerin azaltılması ve servetin yeniden bölüşümüne kısıtlama getirilmesi gerektiğini düşünenlerin şiddetli itirazıyla karşılaşmıştır.

Olup bitenler konusunda getirdiğim bu açıklama halen geçerli olmakla birlikte, çok önemli bir olguyu gözden kaçırdığıma inanmaya başladım: Politik gücün giderek artan ölçülerde ekonominin işleyiş kurallarını etkileyebilmiş bir şirket ve finans seçkinleri grubunun elinde toplanması. Böylece önermiş olduğum yönetsel çözümler, hala faydalı olduklarını düşünsem de, geçerliliklerini biraz yitirmiştir çünkü devlet yönetiminin ekonomi oyununun kurallarını belirlemedeki daha temel rolünü yeterince hesaba katmamaktadırlar. Daha da kötüsü, sonuçta ortaya çıkan ve “serbest piyasa”nın erdemleriyle müdahaleci bir devlet yönetimini karşı karşıya getiren tartışmalar, dikkatleri çok önemli birçok meseleden uzaklaştırmaktadır: Bu piyasa nasıl olup da yarım yüzyıl öncekinden farklı bir biçimde düzenlenir olmuştur, bu düzen neden refahın yaygın bir biçimde paylaşılmasında o zaman başarıyken şimdi başarısızdır ve bu piyasaının temel kurallarının ne olması gerekmektedir?

Dikkatlerin bu meselelerden uzaklaştırılmasının tamamen rastlantı olmadığını düşünüyorum. Sesi en çok çıkan “serbest piyasa” yandaşlarının çoğu – söz gelimi büyük şirket yöneticileri, onların her yerde hazır ve nazır avukatları, lobicileri, Wall Street

sakinleri ve onların politik dalkavukları ve sayısız multimilyoner ve milyarder- bu piyasaya yıllardır kendi çıkârlarına göre çeki düzen verip durmaktadır ve bu meselelerin sorgulanmasını tercih etmeyeceklerdir.

Bu kitabı yazma amacım işte bu meseleleri öne çıkarıp merkeze almaktır. Öne sürdüğüm tez ise çok açık ve basit. Bölüm I'de ayrıntılı olarak tartışacağımız gibi, piyasalar varoluş nedenleri gereği mülkiyete (sahip olunabileceklere), tekele (piyasanın egemenliğine ne ölçüde izin verileceğine), sözleşmelere (nelerin hangi şartlarla değiş tokuş edilebileceğine), iflas hukukuna (satın alıcılar borcunu ödemezse ne olacağına) ve bütün bunların uygulamasına hükmeden kurallara bağlıdır.

Bu tür kurallar doğada bulunmaz. Şu ya da bu biçimde insanlar tarafından belirlenmeleri gerekir. Bu kurallar son birkaç on yıl içinde değişmiştir çünkü büyük şirketler, Wall Street ve servet sahibi kişiler söz konusu kurallardan sorumlu politik kurumlar üzerinde giderek artan bir nüfuza sahip olmuştur.

Eş zamanlı olarak, Amerikan orta ve alt-orta sınıflarına 1930'lu ve 1970'li yıllar arasında kendi etkilerini hayata geçirme olanağı sağlayan *dengeleyici* güç merkezleri de –sendikalar, küçük işletmeler, küçük yatırımcılar ve yerel ve eyalet düzeyinde tutunmuş siyasal partiler- kayboldu. Sonuç, büyük servet sahiplerinin servetlerini daha da artırmak amacıyla düzenlediği bir piyasa olmuştur. Bu da servetin, piyasanın *içinde*, orta sınıf ve yoksullardan en tepedeki bir azınlığa doğru, görülmemiş derecede büyük bir ön-bölüşümüyle sonuçlanmıştır. Bu ön-bölüşüm piyasa içinde gerçekleştiği için, büyük ölçüde dikkatlerden kaçmıştır.

Bölüm II'de, bu olgunun sonuçta gelir ve servetin toplum içindeki bölüşümü açısından ne anlama geldiğini göstermeye çalışıyorum. İnsanlara piyasadaki değerleri kadar ücret ödendiğini iddia eden liyakatçi (meritokratik) yaklaşım, piyasanın nasıl düzenlendiği ve bu düzenlemenin ahlaki ve ekonomik olarak savunulup savunulamayacağı sorularına yanıt vermekten kaçınan bir

laf kalabalığıdır. Gerçek ise, gelir ve servetin oyunun kurallarını belirleyen gücün kimliğine her geçen gün daha fazla bağımlı hale gelmiş olmasıdır.

İleride göstereceğim gibi, büyük şirketlerin CEO'ları ve Wall Street'in üst düzey borsa alım satımcıları ile portföy yöneticileri, şirket kârlarını büyütecek piyasa kuralları geliştirip aynı zamanda bir yandan da içeriden aldıkları bilgileri kullanarak kendi ücretlerini bizzat kendileri belirlemektedir. Bu arada, sıradan işçilerin ücreti olduğu yerde kalmıştır çünkü yukarıda sözü edilen dengeleyici ekonomik güçlerini ve politik etkilerini yitirmiş durumdadırlar. Çalışan yoksulla çalışmayan zenginin aynı anda ortaya çıkmış olması, kazancın artık çalışmayla ilintili olmadığını gösteren bir başka kanıttır. Sonuçta gelirin piyasa içinde tepeye doğru bükülmüş ön-bölüşümü, yoksul ve alt-orta sınıfa piyasa dışında yapılan transfer ödemeleri ve vergiler yoluyla aşağı doğru yeniden bölüşüm taleplerini doğurmuş, ancak bu tür talepler, devlet müdahalesinin kapsamı üzerine çıkarılan kasıtlı tartışmalara malzeme sağlamaktan ileri gitmemiştir.

Bölüm III'te ayrıntılı olarak tartıştığım gibi, çözüm devlet müdahalesinin azaltılması ya da çoğaltılması değildir. Problem devletin müdahalesinin kapsamı değil, *kime* hizmet ettiğiidir. Çare ise ezici çoğunluğun piyasanın düzenleniş biçimi üzerindeki etkisini yeniden kazanmasıdır. Bu da, ekonomik kazançtan pay almayan çoğunluğun ekonomik çıkârlarının ittifakına dayalı yeni bir dengeleyici güç gerektirecektir. "Serbest piyasa"yı devletle yarıştıran günümüz sol-sağ çatışması gereksiz yere ve inatla böyle bir ittifakın oluşumunu engellemektedir.

İleride açıklayacağım gibi, Amerika'nın gelecek yıllarda karşılaştacağı en büyük politik bölünme, Cumhuriyetçi ve Demokrat partiler arasında olmayacaktır. Bu bölünme, büyük ve karmaşık tüzel oluşumlar (korporasyonlar), Wall Street bankaları, ekonomi ve politika oyununu keyiflerince düzenleyen çok zenginlerle bunun sonucunda kendilerini bir çıkmazda bulan ezici çoğun-

luk arasında yaşanacaktır. Benim vardığım sonuca göre, şu an bu oyunun kurallarını etkileme gücünden yoksun olan ezici çoğunluk için gidişatı tersine çevirmenin tek yolu, refahın elli yıl önceki yaygınlığında kilit rol oynamış olan o dengeleyici gücü yeniden oluşturmak amacıyla örgütlenmek ve birleşmektir.

Bu kitap Birleşik Devletlere küresel kapitalizmin merkezine odaklanmakla birlikte, tanımladığım olgu kapitalizmin dünyanın başka yerlerdeki uygulanış biçimlerinde de gittikçe daha sık rastlanan bir özelliğidir ve burada olup bitenlerden çıkarılacak derslerin başka ülkeler için de yararlı olacağına inanıyorum. Küresel şirketler iş yaptıkları ülkede geçerli kurallara göre oynamak zorunda olsalar da, en büyük küresel korporasyon ve finans oluşumları, tasarlandığı her yerde bu kuralların yapısını giderek daha fazla etkiliyorlar. Ve kendileri lehine işlemeyen ekonomiler (ve piyasa kuralları) karşısında çaresizliğe kapılan sıradan insanların artan güvensizliği ve birikmiş öfkesi, kimi zaman ırkçı ve göçmen karşıtı duygular da barındıran nefret dolu milliyetçi hareketler kadar, yer kürenin ileri ülkelerinde bile siyasal istikrarsızlıklar doğuruyor.

Dikkatimizi içinde bulunduğumuz gerçeklikten uzaklaştıran söylencelerden vazgeçmemiz halinde, kapitalizmin bir avuç insan yerine çoğumuz için çalışmasını sağlayabileceğimize inanıyorum. Tarih, özellikle Amerika'da, bir yandan daha kucaklayıcı bir toplum yaratırken bir yandan da en tepedeki servet sahibi azınlığın politik gücünü kısıtlamak üzere ekonomi-politiğin kurallarını düzenli aralıklarla yeniden uyarlamış olan kimi yönelimler ve bir o kadar da teselli sunuyor. 1830'lu yıllarda Jackson yanlıları, sıradan vatandaşlara daha iyi hizmet edecek bir piyasa sistemi için seçkinlerin özel ayrıcalıklarını hedef aldılar. On dokuzuncu yüzyılın sonlarıyla yirminci yüzyılın başlarında ilericiler dev tröstleri parçalamak için anti-tröst yasalarını çıkardılar, tekelleri düzene sokmak için bağımsız komisyonlar oluşturdular ve şirketlerin siyasete para yardımı yapmasını yasakladılar. 1930'lu yıllarda New

Deal'cılar büyük korporasyonlarla Wall Street'in politik gücünü sınırlarken, sendikaların, küçük işletmelerin ve küçük yatırımcıların dengeleyici gücünü genişlettiler.

Sorun sadece ekonomik değildir ama politiktir. Bu iki alan birbirinden ayrılamaz. Aslında bu kitapta yararlandığım alan, bir zamanlar “ekonomi-politik” olarak adlandırılırdı - bir toplumun hukuk ve politik kurumlarının bir dizi ahlaki idealle bağlantısını araştıran, merkezi konusu gelir ve zenginliğin adil bölüşümü olan bir alan. II. Dünya Savaşı'ndan sonra Keynes'çi ekonominin güçlü etkisi altında odak noktası bu meselelerden koptu ve hem konjktürel dalgalanmaları dengeleme hem de yoksullara yardım etme araçları olarak devletin vergi ve transferlerine doğru kaydı.* Onlarca yıl bu formül işledi. Hızlı ekonomik büyüme yaygın bir refah, bu refah da ticari hayatı canlandıran bir orta sınıf yarattı. Dengeleyici güç misyonunu yerine getirmişti. Ekonomi politikalarının belirlenmesine katılmamız ya da aşırı ekonomik ve politik gücün en üst basamaklarına kadar tırmanabileceğinden endişe etmemiz gerekmiyordu. Ama şimdi, gerekiyor.

Bu yüzden bu kitap bir anlamda daha önceki bir sorgu geleneğine ve daha uzun ömürlü bir endişeye tekrar kulak vermektedir. Kitabın iyimserliği tam da bu tarihe dayanmaktadır. Kapitalizmi kendi aşırılıklarından defalarca kurtardık. Bunu bir kez daha yapacağımıza güvenim tamdır.

---

* Ekonominin ekonomi-politikten ayrı bir disiplin olarak ortaya çıkışı 1890 yılında, Alfred Marshall'ın *Principles of Economics* (Ekonominin İlkeleri) isimli kitabının yayınlanmasıyla başladı. Bu yeni disiplin bütün üretim ve mübadele sistemlerine uygulanabilir soyut değişkenler saptama peşindeydi ve kaynak bölüşümü ya da toplumlara özgü yasal ve politik kurumlarla çok az ilgileniyor ya da hiç ilgilenmiyordu. Hem ekonomi hem de toplumun pek çok diğer boyutu üzerine daha sonraki çalışmalar, tarihsel olarak özgül politik, ahlaki ya da kurumsal ilişkilerden daha evrensel ve bilimsel “yasalar”a kaydı. John Maynard Keynes'in *General Theory of Employment, Interest ve Money* (1936) (İstihdam, Faiz ve Paranın Genel Kuramı) isimli eseri, II Dünya Savaşı'ndan 1970'li yılların sonuna kadar Amerikan ekonomi politikalarına egemen oldu.

• BÖLÜM I •

Serbest Piyasa

Egemen Görüş

Genellikle küçük bir sinema ya da bir konferans salonunda düzenlenir. Birileri önce beni, sonra da benimle tartışmak için orada bulunan bir kişiyi tanıtır. Rakibim ve ben, daha sonraki beş-on dakikayı seçilen konu –eğitim, yoksulluk, gelir eşitsizliği, vergiler, üst düzey yönetici maaşları, orta sınıfın ücretleri, iklim değişikliği, uyuşturucu trafiği ya da her neyse, üzerine atışarak harcarız. Konunun bir önemi yoktur çünkü tartışma şaşkınlık verici bir düzenlilikle kısa sürede “serbest piyasa”nın bir şeyleri gerçekleştirmekte devletten daha iyi olup olmadığı konusuna gelip dayanır.

Buna yol açan ben olmam. Gerçekten de, zaten söylemiş olduğum ve birazdan açıklayacağım gibi, bana göre bu tartışma anlamsızdır. Daha da kötüsü, tartışmamız gereken konudan uzaklaştırır. Bilinçli ya da değil, kamuoyunun dikkatini asıl meseleden saptırır.

Evrenin başka bir yerinde bu denli çok insanın zihnini, devletin “haksız yere müdahale ettiği” bir “serbest piyasa” düşüncesi kadar çok zehirleyen başka bir düşünce bulmak zordur. Bu görüşe bakılırsa, bu piyasanın ürettiği her türlü eşitsizlik ve güvensizliğin kişiler üstü “piyasa güçleri”nin doğal ve kaçınılmaz sonucu olduğuna hükmedilmelidir. Size ödenen ücret bu piyasadaki değerinizin bir ölçütünden başka bir şey değildir. Eğer geçiminizi

sürdürebilecek kadar ücret almıyorsanız yapacak bir şey yoktur. Başkaları milyarları götürüyorsa, buna değer olmaları gerekir. Milyonlarca insan işsizse ya da maaş çekleri küçüldükçe küçülüyor veya iki ya da üç işte çalışmak zorunda kalıyorlarsa ve bir dahaki ay, hatta bir sonraki hafta ne kazanacakları konusunda hiçbir fikirleri yoksa, bu bir talihsizliktir ama “piyasa güçleri”nin bir sonucudur.

Bu görüşe göre eşitsizlik ya da ekonomik güvensizliği azaltmak -ekonomiyi çoğunluğun lehine çevirmek- için yapabileceğimiz her şey, piyasayı bozma riski taşır; daha az verimli olmasına veya sonuçta yine bize zarar verecek istenmeyen sonuçlar doğurmasına neden olur. Piyasanın her ne kadar güvenli olmayan işyerleri kirliliği ya da söz gelimi temel araştırmalar veya hatta yoksullara yardım gibi devletin fırsat buldukça müdahale etmesini gerektirebilecek kusurları varsa da, bu örnekler “piyasa en iyisini bilir” genel kuralının birer istisnasıdır.

Bu egemen görüş o kadar baskındır ki, artık neredeyse kanıksanmıştır. Hemen bütün ekonomiye giriş derslerinde öğretilir. Halkın gündelik konuşma diline yerleşmiştir. Her iki taraftan politikacıların ağzından duyabilirsiniz.

Ne kadar bir müdahaleye izin verileceği sorusu genelde tartışmaya açık bırakılır. Muhafazakârlar daha küçük ölçekli bir devlet ve daha az müdahale isterler; liberaller (“liberaller”den kastedilen, sol eğilimli Demokratlardır, yoksa liberaller ve liberalizm serbest piyasanın mutlak egemeliğini savunur, Ç.N.) daha büyük ve daha müdahaleci bir devlet. Konu, sonu gelmez bir tartışma, Amerika’yı ve kapitalist dünyanın geri kalan çoğunluğunu soldan sağa ikiye ayıran bir anlaşmazlık nedeni haline gelir. Verilecek yanıt da genel olarak en çok (en az) hangisine güvendiğinize bağlıdır: Devlet ya da “serbest piyasa”.

Ama bu egemen görüş ve doğurduğu tartışma bütünüyle yanlıştır. Devletin olmadığı bir “serbest piyasa” olamaz. “Serbest piyasa” uygarlığın erişemediği ıssızlıklarda yaşamaz. Vahşi hayatta-

ki rekabet genelde en büyük ve en güçlünün kazandığı bir hayatta kalma yarışıdır. Uyarlıksa, tam tersine, kurallarla tanımlanır; kurallar piyasaları yaratır ve devletler de bu kuralları oluşturur. On yedinci yüzyıl siyaset felsefecisi Thomas Hobbes'in *Leviathan* isimli kitabında belirttiği gibi:

[doğada] sanayiye yer yoktur¹, çünkü orada meyve çıkıp çıkmayacağı belirsizdir ve bunun sonucunda hiçbir yeryüzü kültürü de olmaz; ne gemi yolculukları, ne de deniz yoluyla ithal edilebilecek bir ürün; ne o rahat evler ne de çok güç gerektiren türden şeyleri kaldırıp taşıma vasıtaları; yeryüzü bilgisi, zamanın kaydı da yoktur; sanat yok, bilim yok, toplum yok ve en kötüsü sürekli bir korku ve vahşice öldürülme tehlikesi ve insan hayatı, kimsesiz, sefil, tiksindirici, hayvani ve kısadır.

Bir piyasa –herhangi bir piyasa- olabilmesi için, devletin oyunun kurallarını belirlemesi ve uygulaması gerekir. Modern demokrasilerin büyük bölümünde bu kurallar yasama organlarından, devlet kurumlarından ve mahkemelerden çıkar. Devlet “serbest piyasa”ya “müdahale” etmez. Bu piyasayı bizzat yaratır.

Bu kurallar ne yansızdır ne de evrensel; kalıcı da değildir. Farklı toplumlar farklı zamanlarda farklı türlerini benimsemiştir. Bir toplumun evrilen norm ve değerlerini kısmen yansıtırlar ama toplumda kimin bu kuralları koyacak ve etkileyecek kadar güçlü olduğunu da gösterirler. Ancak “serbest piyasa”nın “devlet”ten daha iyi olup olmadığı üzerine sonu gelmez tartışmalar, bu gücü kimin kullandığı, bundan kimin yarar sağladığı ve bu kuralların daha fazla insanın yararlanabileceği biçimde değiştirilmesine gerek olup olmadığı konularının sorgulanmasını olanaksız kılar.

Devlet müdahalesinin kapsamı önemsiz bir konu değildir ancak serbest piyasanın işleyiş biçimi bir ekonomi ve toplum üzerinde çok daha büyük bir etkiye sahiptir. Devletin ne kadar vergi alması ve ne kadar harcama yapması, ne ölçüde ayarlama yapıp ne kadar destek sağlaması gerektiğini tartışmak kuşkusuz

faydalıdır. Ama bu konular ekonominin kenar boşluklarında yer alır, oysa kurallar *bizzat* ekonomidir. Bu tür kurallar ya da arka- larında yatan tercihler olmaksızın bir piyasa sistemine sahip olma olanağı yoktur. Ekonomi tarihçisi Karl Polanyi'nin de fark ettiği gibi² “daha az” devleti savunanlar aslında *farklı* bir devleti savun- maktadır (Genelde kendilerinin ve patronlarının lehine bir dev- leti savunurlar.* Birleşik Devletler’de finans sektörünün 1980’li ve 1990’lı yıllardaki “serbestleşmesi”nin (deregülasyon) örne- ğin, “yeniden düzenleme” olarak tanımlanması çok daha uygun olurdu. Bu, daha az devlet anlamına gelmiyordu. Öncelikle Wall Street’e her çeşit riski taşıyan ama kazançlı borsa spekülasyonları yapma ve bankalara da insanların omzuna parasal olarak karşıla- yamayacakları ipotek kredileri yüklemeye olanağı tanıyan farklı bir kurallar dizisi anlamına geliyordu. Bu balon 2008’de patlayınca, devlet en büyük bankaların mal varlığını korumaya yönelik ya- salar getirdi, onlara batmasınlar diye mali destek sağladı ve daha zayıf bankaları ele geçirmeye teşvik etti. Bu arada devlet milyon- larca insanın evlerini kaybetmelerine neden olan başka yasalar dayattı. Ardından da bankaların yeni bir tur riskli girişime gir- melerini önlemeyi amaçlayan ek yasalar geldi (pek çok uzman bu kuralları yetersiz bulsa bile).

Burada dikkat edilmesi gereken hassas nokta, 2008’de *bizzat* Wall Street’in kurtarılması gibi ender rastlanan büyük olaylar değil, ekonomi oyununu sürekli olarak değiştiren küçük kural değişikliklerinin süregelen bolluğudur. Büyük bir olayın bile en önemli etkileri bu oyunun daha sonraki farkı oynanış biçimle- rinde ortaya çıkar. Wall Street’in kurtarılmasıyla devlet, en büyük

* *The Great Transformation* (Büyük Dönüşüm) adlı kitabında Polanyi, piyasa ekonomisi ve ulus-devletin, “Piyasa Toplumu” adını verdiği tek bir insan- yapımı sistem olarak görülmesi gerektiğini ileri sürmüştür. Ona göre, modern ulus-devletin ve onun geliştirdiği modern kapitalist ekonomilerin gelişyle birlikte insan bilinci de değişmiştir; karşılıklılık ve bölüşüme dayalı bir bilinçten fayda ve kişisel çıkar üzerine kurulu bir bilince.

bankaları sorun yaşamaları halinde maddi olarak destekleyeceği konusunda üstü kapalı bir garanti vermiştir. Bu garanti de, ileride göstereceğim gibi, bu büyük bankalara küçük bankalar üzerinde finansal bir üstünlük sağladı ve daha sonraki büyümelerine ve finans sektörünün tümü üzerindeki egemenlik kurmalarına olanak tanıdı. İstedikleri yasaları elde edip istemediklerini önleme konusundaki politik güçlerini de bu egemenlik sayesinde artırdılar.

“Serbest piyasa”, bu yasa değişikliklerini sorgulamamızı ve kime hizmet ettiklerini sormamızı önleyen bir söylencedir. Bu söylence, böyle bir sorgulamanın yapılmasını istemeyenlere bundan dolayı çok faydalıdır. Bu yasalar üzerinde orantısız bir etkiye sahip olanların, bu yasaların tasarlanış ve uygulanış biçiminden en fazla yarar sağlayanların aynı zamanda “serbest piyasa”nın en hararetli taraftarları ve bu piyasanın devlet üzerindeki görece üstünlüğünün en ateşli savunucuları olmaları rastlantı değildir. Ancak, bizzat bu tartışma aynı zamanda, onların kamuoyunun dikkatini bu yasaların nasıl oluşturulup değiştirildiği, kendilerinin bu süreç üzerindeki güçleri ve sonuçta elde ettikleri kazancın ölçüsü konularının altında yatan gerçeklerden uzaklaştırma hedeflerine hizmet etmektedir. Bir başka ifadeyle, bu “serbest piyasa” avukatlarının istediği, kamuoyunun sadece piyasanın üstünlüğü konusunda değil ama bu tartışmanın merkezi bir öneme sahip olduğu konusunda da kendileriyle aynı fikirde olmasıdır.

Sahip olunan ve işlem gören şeylerin büyük bir bölümünün soyut ve karmaşık bir hal aldığı bir ekonomide, temelde yatan kuralların iyi gizlenmiş olması da onların yardımına koşar. Düşünsel mülkiyete hükmeden kuralların örneğin, mülkiyetin toprak, fabrikalar ve makineler gibi somut biçimler aldığı daha eski bir ekonominin kurallarına göre, görülmesi daha zordur. Benzer şekilde dev demiryolları ve petrol tröstlerinin olduğu günlerdeki tekeller ve piyasa güçleri, Google, Apple, Facebook ve Comcast’ın bir iletişim ağı, platform ya da iletişim sistemleri üzerinde egemenlik kazandığı günümüze kıyasla çok daha netti. Yine, alıcı ve